

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 47

2008

With summaries

KØBENHAVN 2008

UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på papiromslaget se s. 38.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik III's bibliotek

Om titelvignetten se s. 42.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion: John T. Lauridsen

Redaktionsråd:

Ivan Boserup, Grethe Jacobsen, Else Marie Kofod,
Erland Kolding Nielsen, Niels Krabbe,
Stig T. Rasmussen, Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Papir: Lessebo Design Smooth Ivory 115 gr.
Dette papir overholder de i ISO 9706:1994
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob K. Meile
Tryk og indbinding: Rosendahls Fihl Jensen

ISSN 0060-9896
ISBN 978-87-7023-025-4

NICOLAI MØLLER
EN NÆSTEN GLEMT FILOSOF
AF
JENS GLEBE-MØLLER

Søren Kierkegaards beundring for Poul Martin Møller er velkendt – man kan bare tænke på dedikationen i *Begrebet Angest*. Poul Martin Møller var digter, oversætter af Homer, men jo også professor i filosofi, først i Kristiania i Norge og siden i København, hvor den unge Kierkegaard var blandt hans studerende. Poul Martin Møller var imidlertid ikke den eneste filosof i sin slægt – en anden var hans i hvert fald i Danmark næsten glemte fætter Nicolai Jacob Møller, som jeg vil præsentere i det følgende.¹ For selv om vi kun har en enkelt, ubetydelig reminiscens – som jeg skal vende tilbage til – af Nicolai Møllers forfatterskab i Søren Kierkegaards *oeuvre*, så havde han dog også sin plads i datidens intellektuelle univers. Forhistorien er denne:

Poul Martin Møllers farfar, gårdejer og møller Niels Hansen Møller, var gift to gange. I sit første ægteskab fik han sønnen Hans Nielsen Møller (1733-96), der udvandrede til Norge, hvor han efter flere udenlandsrejser – han havde i sin ungdom studeret i Lyon, Paris og London – blev amtslæge i Bratsberg Amt og efterhånden en velstående mand: han bidrog økonomisk til, at faderens søn af andet ægteskab, den senere biskop Rasmus Møller, Poul Martin Møllers far, kunne få lov til at studere. Hans Møller fik selv adskillige børn, deriblandt Nicolai Møller, som blev født 13. februar 1777. Mens Poul Martin Møller fra 1826 opholdt sig i Kristiania havde han selvfølgelig kontakt med sin norske familie, som ligeledes havde understøttet

¹ Hovedkilden er A.H. Winsnes (udg.): *Nicolai Møller. Fra Leibniz til Hegel*, Oslo 1969, som også indeholder en længere biografisk skitse. Winsnes har især benyttet sig af l'abbé Henry Moeller: *De Leibniz à Hegel. Un chapitre de l'histoire de la philosophie en Allemagne de Nicolai Moeller*, Bruxelles 1910. Sidst i denne bog er trykt en biografi over Møller "d'après des souvenirs de la famille et les mémoires du temps". På Winsnes' udgave bygger kapitlet om Møller i Erik Lundestad: *Norsk filosofi fra Ludvig Holberg til Anathon Aall*, Tromsø 1998, s. 112-22.

hans og broren Hans Ulriks studier,² og ifølge Christen Thaarups optegnelser havde han også truffet Nicolai, som han beskrev som “at have et opvakt men excentrisk Hoved.”³

Den unge Nicolai, som blev undervist hjemme under opsyn af sin lærde far, blev sendt til København for at tage studentereksamen eller examen artium, som det hed i gamle dage, og som helt indtil 1850 skulle aflægges ved universitetet. Studentereksamen klarede han til forældrenes store glæde med bravour, og faderen anbefalede ham i et brev at lægge sig efter latinen og gå til professor Børge Riisbrighs forelæsninger. Det har han formodentlig også gjort, i hvert fald blev han 4. november 1793 immatrikuleret med Riisbrigh som privatpræceptor, men ifølge familietraditionen skulle han især have kastet sig over Kant, som han læste dag og nat. Alligevel valgte han efter at have bestået den såkaldte “anden eksamen” (nogenlunde svarende til det senere filosofikum) at studere jura og blev kandidat med laud allerede 3 år senere 22. oktober 1796. Som cand.jur. fik han ansættelse i Det Danske Kancelli og arbejdede her i en kortere periode. Hans filosofiske interesser gav sig udslag i, at han, anonymt, i 2 numre af de danske kantianeres *Philosophisk Repertorium for den nyeste danske Literatur* for 1798, fik optaget en afhandling om “Dyds og Rets Begreber og deres indbyrdes Forhold”. Imidlertid fik han snart andre interesser:

I et brev til astronomen Thomas Bugge (1740-1815) skriver han: “Det var Deres ligesaa behagelige som lærerige Foredrag, der først vaagnede min Lyst til Naturvidenskaberne”.⁴ Ifølge sin ansøgning til “Fonden ad usus publicos” havde han fulgt Bugges forelæsninger “over Physiken”.⁵ Han kastede sig over mineralogi og geologi og udstyret med et 3-årigt rejsestipendium fra fondens direktør, grev Ernst Schimmelmann (1747-1831), drog han i slutningen af århundredet først til Berlin og dernæst til Freiberg i Sachsen, hvor han blev optaget på bjergværksakademiet dér. Under dette ophold var han sammen med Henrich Steffens (1773-1845), som han vel sagtens har kendt fra studietiden og i hvert fald nogle år efter havde opsøgt i Kiel, og de to blev snart meget nære venner, besøgte minerne sammen og dyrkede

² Morten Borup (udg.): *Poul Møller og hans Familie i Breve*, 2, 1976, s. 140.

³ Borup, 2, 1976, s. 215. Hvor og hvornår de to har truffet hinanden lader sig ikke afgøre. Som det fremgår af det følgende forlod Nicolai fædrelandet for altid i 1804, og Møller kom som nævnt ovenfor først til Norge i 1826.

⁴ Ny Kgl. Saml. 1304, fol. VI 5.

⁵ C.F. Bricka (udg.): *Fonden ad usus publicos*, 1, 1897, s. 211f.

deres fælles interesser – ikke bare for geologi og mineralogi, men i hele taget for alt, hvad der rørte sig i romantikkens tyske åndsliv. I sine erindringer *Was ich erlebte*, som udkom i ti bind i 1840-44 refererer Steffens flere gange til sit venskab med Møller og til deres fælles rejser – Steffens havde ligeledes fået et rejsestipendium fra fonden “til offentlig nytte”. Efter et kortere ophold i Paris i 1801, hvor Møller opsøgte nogle af de store franske naturvidenskabsmænd, slog han sig ned i Jena, der jo her omkring århundredskiftet var den tyske romantiks højborg. I Jena læste han Fichtes *Wissenschaftslehre*, som gjorde et voldsomt indtryk på ham, og han blev ikke mindre betaget af Schellings forelæsninger. I Schellings *Neue Zeitschrift für speculative Physik* fik han i 1802 optaget to afhandlinger, den ene “Über die Entstehung der Wärme durch Reibung” og den anden “Über die Auflösbarkeit im Wasser”. Måske har han også fulgt Hegels forelæsninger – på dette tidspunkt var Hegel privatdocent i Jena. I øvrigt delte Møller i Jena hus med fysikeren J.W. Ritter (1776-1810), og i dennes korrespondence med H.C. Ørsted er Møller nævnt mange gange, og det fremgår, at Møller og Ørsted har truffet hinanden i Jena.⁶

Romantikkens sværmen for naturen og for middelalderen havde som bekendt et stærkt religiøst islæt, der i disse år også gav sig udslag i, at mange tyske forfattere og filosoffer flirtede med katolicismen og i en række tilfælde ligefrem konverterede til Den Katolske Kirke. Digteren Ludwig Tieck (1773-1853) hørte til dem, der uden at konvertere i det mindste forsvarede Den Katolske Kirke. Det gjorde han f.eks. over for Steffens, der dog senere holdt fast ved protestantismen og lutherdommen, i en samtale, der fandt sted i 1803 i nærheden af Dresden, hvor man netop havde fejret Steffens bryllup med en niece til Møllers nedennævnte hustru. Også Nicolai Møller var til stede, og det skal have været Tiecks argumenter, som gjorde, at Møller traf beslutning om at konvertere – kort tid efter blev Tieck og Møller i øvrigt svogre! Men i første omgang vendte Møller tilbage til Jena, og her skal han have opsøgt Hegel og fortalt om, at han agtede at konvertere. Ifølge traditionen, som ikke lader sig dokumentere, skal

⁶ M.C. Harding (udg.): *Correspondence de H.C. Ørsted avec divers savants*, 2, 1920, passim. Møller blev i øvrigt indskrevet som fadder til Ritters første datter, der blev døbt 24.8.1804. I dåbsregistret er han opført som “Herr Doctor Philosoph Nicolaus Jacob Möller zu Kopenhagen”, Klaus Richter: *Das Leben des Physicus Johann Wilhelm Ritter*, Weimar 2003, s.110. Hvor Møller har fået doktorgraden vides ikke. Ifølge Winsnes 1969, s. 13 tog han doktorgraden “i bergvitenskap” i 1801.

Hegel have været ganske kold og afvisende. I betragtning af, at Hegel – bortset fra et kortvarigt sværmeri for en katolsk dame – anså katolicismen for et tilbagelagt stadium, forekommer det ikke usandsynligt.⁷ Alligevel vedblev forbindelsen mellem dem at bestå, som jeg straks skal vende tilbage til.

Stadig i 1803 planlagde Møller sammen med Steffens at rejse tilbage til Danmark, hvor Steffens skulle fortsætte sine berømte forelæsninger på Elers Kollegium. Formålet var formentlig også at skaffe dem begge ansættelser. Undervejs nåede de til Hamburg og besøgte enken efter præsten J.G.Alberti, som var svigermor til førnævnte Ludwig Tieck og ladt tilbage med 11 børn! Her blev Møller syg, mens Steffens rejste videre, og under sin sygdom blev han plejet af en af døtrene, Charlotte Elisabeth. Møller prædikede for hende om katolicismens fortrin, og Charlotte Elisabeth, der i forvejen havde stiftet bekendtskab med konvertitter til Den Katolske Kirke, var ikke svær at overbevise. Affæren endte med, at de to blev gift i den østrigske legation i Hamburg og optaget i Den Katolske Kirke 27. januar 1804. Kort tid efter drog parret videre til København, hvor Møller fik foretræde for grev Schimmelmann. Schimmelmann, der i perioder var minister og udøvede en omfattende virksomhed som mæcen for danske digtere og kunstnere, bl.a. Adam Oehlenschläger, havde reserveret en stilling til Møller ved sølvminen i Kongsberg. Møller afslog imidlertid tilbuddet, fordi han som katolik ikke ville kunne praktisere sin religion i Danmark-Norge. Men under opholdet i København var han igen sammen med Steffens, og han opsøgte også Oehlenschläger. Oehlenschläger fortæller i sine erindringer, at Møller kom til ham og fortalte, at han havde været glad for at læse hans *Jesu Christi gjentagne Liv i den aarlige Natur*, men da han derefter begyndte at missionere for sin katolske tro og opfordrede Oehlenschläger til at bede, passede det øjensynligt ikke Oehlenschläger: "Farvel Møller", sagde han venligt og skriver: "Jeg så ham ikke siden!"⁸

⁷ Om Hegels forhold til katolicismen, se Terry Pinkard: *Hegel. A Biography*, Cambridge 2000, s. 292ff. Jf. også Hegels nedennævnte rektoratstale.

⁸ *Oehlenschlägers Erindringer*, 3, 1850, s. 53. Jf. Rasmus Nielsen: *Adam Oehlenschläger. Et Mindeskrift*, 1879, s. 105f. Møller, der tidligere havde anset katolicismen for ren mytologi, vedblev i øvrigt efter sin konversion med at propagandere for den katolske tro også over for svogeren. Se Rudolf Köpke: *Ludwig Tieck. Erinnerungen aus dem Leben des Dichters nach dessen mündlichen und schriftlichen Mitteilungen*, Darmstadt 1970 (original 1855), s. 292ff. og jf. nedennævnte brev til H.C. Ørsted. – Når Oehlenschläger til slut i sin beretning skriver, at han tror, Møller døde få år efter, tog han dog fejl.

Grev Schimmelmann stillede nu Møller en anden beskæftigelse i udsigt, men rådede ham til ikke at fortælle, at han havde "skiftet religion". Det råd fulgte Møller ikke, som episoden med Oehlsenschläger viser, og dermed var hans muligheder for at gøre karriere i Danmark-Norge udtømte. Men i denne prekære situation fandt fru Møller på råd. Hun havde fra sin tid som guvernante for udenrigsminister A.P. Bernstorffs døtre haft forbindelse med en af tidens mest kendte konvertitter, diplomaten og digteren grev Friedrich Leopold von Stolberg (1770-1819), hvis søster var gift med Bernstorff, og via fru Møller blev parret nu inviteret til at bo hos Stolberg i Münster, som på den tid var centrum for den tyske katolicisme. I sommeren 1804 forlod Nicolai Møller og hans hustru for stedse Danmark, som han i et af de nedennævnte breve omtaler som sit "fædreland", og ankom 23. august hos grev Stolberg i Münster, hvor han åbenbart blev varmt modtaget og befandt sig vel.⁹ Nogle måneder efter ankomsten skrev han 14. november et brev til Hegel og 11. december til H. C. Ørsted og igen det følgende år 2. april. Brevet til Hegel er uden tvivl det mest interessante, men lad os først kaste et blik på de to breve til Ørsted.¹⁰

I brevet fra december 1804 beder han Ørsted om at få tilsendt nogle af sine "unbedeutende Sachen", som var trykt i danske tidskrifter. Det drejer sig om den ovennævnte afhandling om "Dyds og Rets Begreber"¹¹, samt en afhandling om anvendelsen af stenkul ved smeltning af jern og en om "die Bergwerksverfassung im Chursachsischen".¹² Videre beder han om at få tilsendt en dansk oversættelse af Bibelen og Ørsteds fysik, når den udkommer.¹³ Han beder Ørsted

Møller døde i 1862! Men bemærkningen viser, at Møller hurtigt blev glemt i datidens København.

⁹ Om sit ophold hos Stolberg skrev han mange år senere: "Die Liebe, welche ich im Stolbergischen Hause fand, habe ich noch nicht wiedergefunden", Johannes Jansen: *Friedrich Leopold Graf zu Stolberg*, Freiburg in Breisgau 1877, s. 455. Stolberg var i øvrigt gudfar til Møllers nedennævnte søn Johannes eller Jean.

¹⁰ Kgl. Bibl. Ørst. 1-2, fol. Møller skriver nu på tysk!

¹¹ Den hidtidige tvivl om forfatterskabet til denne afhandling (jf. Winsnes 1969, s. 183) er dermed ryddet af vejen! Afhandlingen, en kantiansk præget besvarelse af en prisopgave, som Anders Sandøe Ørsted fik guldmedaille for, er kort refereret (uden kendskab til forfatteren) af Mogens Blegvad i Ditlev Tamm (udg.): *Anders Sandøe Ørsted 1778-1978*, 1980, s. 39f.

¹² Den sidstnævnte afhandling er ikke anført i nogle af de hidtidige bibliografier over Møllers skrifter.

¹³ Det må dreje sig om *Betragtninger over Chemiens Historie*, der udkom i 1807 som første del af en planlagt lærebog i fysik.

hilsen sin bror og Oehlenschläger og spørger til slut, om der ellers er vigtige nyheder i København, "besonders in Sachen der Religion". Ørsted har åbenbart gjort, hvad han er blevet bedt om, for i det følgende brev takker Møller ham for hans "Mühe" – og så får den ellers hele armen: Møller fortæller, at Stolberg arbejder på en bog – det drejer sig sandsynligvis om hans *Geschichte der Religion Jesu Christi*, som Stolberg begyndte på i 1804 – og fortsætter: "Jeg håber, den vil overbevise dig om Den Katolske Kirkes sandhed og nødvendigheden af at gå over til den".¹⁴ Efter en række opbyggelige fraser om at "tiden er kostbar, døden nær" osv. slutter han med at skrive, at hvis Ørsted vil besøge ham, så vil han finde "et åbent hus og åbne hjerter." Kuriøst nok er brevet skrevet med (meget sjuskede, delvist ulæselige) gotiske bogstaver, hvad man måske kan tolke som et udtryk for konvertittens og romantikerens vendte tilbage til den katolske fortid. Hidtil havde Møller benyttet sig af latinsk skrift! Vi ved ikke, hvordan Ørsted har optaget brevet, men man tør nok gætte på, at han i sit stille sind har sagt som Oehlenschläger: "Farvel Møller"! I hvert fald er dette brev det sidste vidnesbyrd om en kontakt mellem Møller og Ørsted.

Brevet til Hegel¹⁵, som på dette tidspunkt endnu var privatdocent i Jena, handler igen om Møllers konversion til den katolske tro. I starten af det fortæller Møller, at han fra Ritter har hørt, at Hegel stadig er i Jena, og nu vil han returnere nogle papirer, som han åbenbart havde lånt af Hegel, men derefter refererer han til den ovennævnte samtale, som de to "i venskabelighed" havde ført om religionen og gør udførligt rede for sine motiver til at konvertere til den katolske tro. I modsætning til brevet til Ørsted er argumentationen nu filosofisk og ikke slet og ret opbyggelig. Ganske vist skriver han, at han ikke vil "bevise" sin tro på Jesus Kristus, fordi den er før og over alle beviser, men i 7 teser fremlægger han så sin opfattelse (Ansicht). Herunder gør han med henvisning til en afhandling af Hegel brug af "retfærdighedens lov". Retfærdighedens lov er loven om modsigende tings lighed, dvs. ligheden mellem forbrydelse og straf, hvorved forbrydelsen reduceres til nul. Udtrykt med tal: $1 - 1 = 0$.¹⁶ I Møllers 3. tese hedder

¹⁴ Steffens fortæller i øvrigt i et brev til Nicolai Møller, hvilket indtryk det første bind af Stolbergs værk, som udkom i 1806, havde gjort på ham, og at han selv stod kirken (den katolske) nær, Janssen 1877, s. 444f.

¹⁵ Brevet er trykt i sin helhed i Johannes Hoffmeister (udg.): *Briefe von und an Hegel*, 1, Hamburg 1952, s. 85-87.

¹⁶ I Hegels store afhandling "Ueber die wissenschaftlichen Behandlungsarten des Naturrechts ...", trykt i *Gesammelte Werke*, 4, Hamburg 1968, forekommer udtrykket

det så, at syndefaldet betyder skabningens forsøg på at blive lig Gud. Men når et intet vil hæve sig til lighed med Gud, så må Gud ifølge retfærdighedens lov fornedre sig til et intet. Det sker når Jesus lider for menneskets skyld (4. tese). Den, der tror på Jesus, bliver forløst ved hans død. "Han vil kærlighed for kærlighedens skyld" (6. tese). Men denne kærlighed til Jesus Kristus kan vanskeligt opnås uden for den katolske kirke, for "efter protestantismen er kærligheden blevet kold i hele verden; i stedet for religion og gudsfrygt er trådt lunkenhed og ligegyldighed" (7. tese). Hvis dette ikke overbeviser den "kære dr. Hegel", så anbefaler Møller ham at læse Augustins *De vera religione*, som Stolberg har udgivet i en tysk oversættelse. "I denne bog bliver den katolske tros hovedsætninger fremstillet helt platonisk, ja, jeg tør næsten sige bevist". Kan Hegel ikke selv skaffe sig den, så vil det være Møller en fornøjelse at sende ham den.

Hegels svar på dette forsøg på at anvende hans egne begreber på den kristne dogmatik kendes ikke, og det ses ikke, at han har beskæftiget sig med det pågældende skrift af Augustin. Men at han bevarede en vis reverens for Møller kan i hvert fald ses af, at han en "Zusatz" i 2. bind af tredieudgaven af sin *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften* fra 1830 omtaler Møllers ovennævnte afhandling om "Über die Entstehung der Wärme" med rosende ord.¹⁷ Og efter at Møller nogle år havde opholdt sig i Westfalen og bl.a. ernæret sig som bestyrer af et klostergoods, blev han i 1815 ansat som hjælpelærer ved gymnasiet i Nürnberg, som Hegel på dette tidspunkt var rektor for, og man må formode, at det var rektoren selv, som ansatte ham. Hvad han har undervist i på gymnasiet, der både havde protestantiske og katolske elever, ved vi ikke, men det er da tænkeligt, at han har været hjælpelærer for Hegel, der selv tog sig af undervisningen i filosofi. Opholdet i Nürnberg varede imidlertid kun et år, og fra 1816, samme år som også Hegel forlod Nürnberg, var Møller på farten igen. Først var han i en årrække hovmester i Prag for en ung, forældreløs adelsmand, grev Kinsky, som sammen med hans søn, Johannes, gik på gymnasiet dér. I Prag stiftede Møller også bekendtskab

retfærdighedens lov ganske vist ikke, og i stedet for tal sætter Hegel bogstaver: „+ A wird durch das Setzen von – A ergänzt, und so beyde vernichtet“, f.eks. s. 448.

¹⁷ G.W.F. Hegel: *Werke in zwanzig Bänden* 9, Frankfurt 1970, s. 201. „Zusätze“ er Hegels mundtlige kommentarer, som han skal have fremført i sine forelæsninger, men er af udgiverne af hans *Werke* 1832ff. hentet mange steder fra. I den nyeste, endnu ikke afsluttede udgave af hans *Gesammelte Werke* (jf. note 16) er de udeladt.

med filosofien og matematikeren Bernhard Bolzano (1781-1848), som han siden omtalte med stor veneration. Men da greven havde afsluttet gymnasiet, fortsatte familien via et længere ophold i Dresden til Wien i oktober 1823, og her blev Johannes student i 1825.¹⁸ Både i Dresden, hvor svogeren Ludwig Tieck modtog ham, og i Wien traf Møller sammen med en lang række af romantikkens kendte eller i dag måske mindre kendte repræsentanter. Han synes at have befundet sig vel i Wien, men kunne som udlænding ikke forvente offentlig ansættelse i Østrig og måtte derfor klare sig som lærer ved et katolsk institut og som bestyrer af et pensionat for adelssønner. Indimellem fik han dog også tid til at skrive og publicere om historiefilosofiske, moralfilosofiske og religionsfilosofiske emner. De fleste af afhandlingerne udkom i østrigske og tyske tidsskrifter, men et par stykker, deriblandt den nedennævnte *Speculative Darstellung des Christenthums*, blev udgivet separat. Selv om emnerne er forskellige, er synsvinklen hver gang den samme: uden forestillingen om en transcendens og uden troen på en personlig gud kan man hverken forstå historien, begrunde moralen eller bedrive religionsfilosofi. Og under denne synsvinkel kritiserede Møller fra nu af og i resten af sit lange liv samtidige og fortidige filosoffer. Et karakteristisk citat er dette: "Da Kant talte om det kategoriske imperativ, stod han for Guds ansigt uden at se ham; vi ser heller ikke Gud, men idéen om Gud som det absolutte er gået op for os."¹⁹

Da sønnen Johannes var blevet student, rejste far og søn til Bonn, hvor Johannes skulle studere historie hos Barthold Georg Niebuhr (1776-1831), berømt for sin *Römische Geschichte*, der udkom 1811-12, og for sin grundlæggelse af den moderne kildekritik.²⁰ Johannes blev doktor i Berlin i 1830, men fik til moderens store sorg ikke lov at ha-

¹⁸ Winsnes 1969 tager i øvrigt fejl, når han s. 20 antager, at hustruen, Charlotte Elisabeth, skulle være død forinden. Det fremgår af et brev fra Tiecks datter til Henrich Steffens' hustru, at fru Møller var med i Wien, men befandt sig ilde dér, jf. Percy Matenko, Edwin H. Zeydel, Bertham Masche (eds.): *Letters to and from Ludwig Tieck and his Circle*, Chapel Hill 1967, s. 108.

¹⁹ Citeret her i fordanskning efter Winsnes 1969, s. 23. Det er, hvad Winsnes ikke angiver, hentet fra *Speculative Darstellung des Christenthums*. Møllers forfatterskab, spredt som det er over danske, tyske, østrigske og belgiske tidsskrifter samt nogle få særskilte publikationer, er i øvrigt vanskeligt tilgængeligt i dag.

²⁰ Niebuhr, der var dansker af fødsel, var i 1806 trådt i preussisk tjeneste og levede i sine sidste år i Bonn.

bilitere sig ved universitetet i Bonn.²¹ Derefter ledede han sammen med faderen i et par år en opdragelsesanstalt for katolske adelsbørn i Düsseldorf, indtil han i 1834 blev kaldet til professor i antikkens og middelalderens historie ved det katolske universitet i Louvain. Året efter blev også faderen, Nicolai, kaldet til det samme universitet som "professeur honoraire à la faculté de philosophie et de lettres" og levede her i Belgien til sin død i 1862. Årsagen til kaldelsen var uden tvivl, at han havde vundet sig et navn som fortolker af Thomas Aquinas og både før og under opholdet i Bonn offentliggjort en række afhandlinger om Aquinas i tysksprogede katolske tidsskrifter.

Som honorarprofessor i Louvain, hvor han underviste i antikkens filosofi, vedblev den flittige Nicolai Møller med at publicere, nu især i fransksprogede belgiske tidsskrifter. Mange af hans afhandlinger behandler filosofiske eller filosofihistoriske emner, men den største og vigtigste af dem udkom som særtryk i 1843 med titlen *De l'état de la philosophie moderne en Allemagne*.²² Læst med nutidige briller er der i denne afhandling tale om en meget indsigtfuld samtidig eller næsten samtidig fremstilling af den tyske filosofihistorie fra Leibniz til og med Hegel, der imidlertid ligesom hans tidligere arbejder er meget præget af Møllers overbeviste katolske tro. I den i note 1 nævnte udgave af A.H. Winsnes findes også et fyldigt referat af indholdet, som ikke skal gentages her. Møller kritiserer kort fortalt de tyske filosoffer *en bloc* for at have glemt eller udvisket forestillingen om en transcendent skabergud, men især går det ud over den i 1831 afdøde Hegel, som han nu synes at have mistet enhver respekt for. Allerede i et par artikler fra 1839, "Coup d'oeil sur le mouvement religieux intellectuel en Allemagne", omtaler han spydigt Hegel som "denne sande repræsentant for intelligensen i Prøjsen" og refererer med megen hån en tale, som Hegel i sin egenskab af rektor for universitetet i Berlin havde holdt kort før sin død, og hvori han erklærede, at Den Katolske Kirkes doktriner var uforenelige med "statens organisation" og omstødte al social orden. Det var især munkeløfterne om lydighed, fattigdom og kyskhed, han tænkte på. Møllers referat slutter ironisk: "Et

²¹ Josef Körner (udg.): *Briefe von und an Friedrich und Dorothea Schlegel*, Berlin 1926, s. 317.

²² Det drejer sig om en udvidet version af en afhandling, der med samme titel oprindeligt var trykt fortløbende i *Revue de Bruxelles* fra 1839-42. Det er denne afhandling, som er genudgivet på fransk i 1910 og (lettere forkortet) i norsk oversættelse i Winsnes 1969.

talrigt publikums bifald ratificerede disse dybe refleksioner”!²³ I en anden afhandling fra 1842 sammenligner han Parmenides og Hegel og mener, at når Parmenides talte om det værende, som er, modsat det ikke-værende, der ikke er, så repræsenterede han en form for en panteisme, der indholdsmæssigt og især logisk stod over Hegels, som “tvinger os til at acceptere modsætningernes identitet”: væren er lig ikke-væren, det endelige lig det uendelige osv. “For fremtiden”, skriver Møller, “er det umuligt at definere nogen som helst ting eller idé, for i sin essens er enhver ting, enhver idé negationen af sig selv.” Og han slutter: “Det er visseligt et bemærkelsesværdig fænomen at se den moderne panteisme afsløre sin egen svaghed og ødelægge sig selv ved at ville bevise sin egen vished ad logisk vej. Den vil for fremtiden ikke få andre tilhængere end ånder, der er fremmede for logikkens første elementer.”²⁴

I Hegel-kapitlet i *De Leibniz à Hegel* er det stadig især Hegels logik, det går ud over. Møller henviser til Hegels 2-bindsværk *Wissenschaft der Logik*, som Hegel arbejdede på og udgav, mens han var rektor i Nürnberg, men “for at kunne gøre citaterne så korte som muligt” refererer Møller til udgaven i hans *Enzyklopädie der Wissenschaften*. På den ene side kritiserer Møller lige som så mange andre i samtiden logikkens indledning: hvordan kan vi komme videre, hvis det i starten er fastslået, at Væren er lig med Intet? Hegel klarer det ved at indføre sit begreb om “Vorden” (Werden), men det er jo bare “den krykke, som den hegelske logik støtter sig til, for at Intet skal kunne blive til Væren”. Ifølge Møller får vi ikke at vide, hvad denne “Vorden” er for en størrelse, og hvordan Væren, der er lig med Intet ved hjælp af Vorden kan blive til det begrænset værende (Dasein). Hegels logik er derfor ikke andet end sofistisk, hvorimod Møller med Aristoteles og Thomas Aquinas fastholder identitets- og kontradiktionsprincipperne, “menneskeåndens nødvendige og urokkelige love”. Og på den anden side kritiserer Møller Hegel for ikke at kunne eller ville fastholde

²³ Artiklerne er genoptrykt som appendiks til den i note 1 nævnte belgiske udgave af Møllers skrifter. Afsnittet om Hegel står s. 48f. Møller tog i øvrigt fejl, når han kaldte Hegels tale for “le discours usuel à la fête du roi”. Det var en latinsk tale, som Hegel holdt på universitetet i Berlin i anledning af 300-årsdagen for overrækkelsen af Den Augsburske Bekendelse den 25.6.1830. Den er genudgivet i *Gesammelte Werke*, 16, Hamburg 2001, s. 311ff. Et referat af talen i Pinkard 2000, s. 628-31. – Møller har formentlig selv hørt talen eller måske fået den (og bifaldet) refereret af sin søn, der som nævnt promoverede i Berlin samme år.

²⁴ Også denne afhandling, oversat fra tysk, er optrykt i *De Leibniz à Hegel*.

den kristne tanke om en transcendent skabergud som oprindelsen til det begrænset værende. Derfor er hans filosofi panteistisk, og den er “hos hans ivrigste tilhængere resulteret i ligegyldighed eller snarere foragt over for de helligste sandheder”. Man kan roligt sige, at det ikke var nogen smuk minderune, Møller ristede over den Hegel, med hvem han i århundredets begyndelse havde talt og korresponderet venskabeligt og siden endda været kollega med!

Nicolai Møller fortsatte med at skrive og publicere afhandlinger og artikler på tysk og fransk – sit modersmål synes han helt at have glemt.²⁵ Den sidste monografi fra hans hånd bar titlen *Johannes Scotus Erigena und seine Irrthümer*, og udkom i Mainz i 1844. I denne bog anklagede han Eriugena for at være panteist og bestred dermed samtidige forfatteres synspunkt: at Eriugena skulle være skolastikkens grundlægger. Og endelig døde Nicolai Møller, der i sin ungdom havde haft ry for at være en stor svømmer og skiløber, så den 30. november 1862 hele 86 år gammel. Sønnen, Johannes eller Jean, døde få dage efter, men indtil vore dage har Nicolai Møllers slægt haft tilknytning til det katolske universitet i Louvain. Sønnens efterfølger som professor i historie var sønnesønnen Charles Moeller, og en af de sidste efterkommere, så vidt vides, var professor i litteratur og filosofi og senere Monsignore Charles Moeller (1912-86), som deltog aktivt i Det Andet Vatikankoncil 1962-65 og også sidenhen indtog høje poster i Den Katolske Kirke.

Efter denne præsentation af Nicolai Møller vender jeg nu til slut tilbage til sporet af ham i Kierkegaards forfatterskab. Det drejer sig om en optegnelse, dateret 25. december 1836, hvor Kierkegaard skriver:

”Det Mangfoldig-Brogede, som man finder i den indiske Poesie, og som har anlediget, at Nogle have betegnet den som romantisk, – er ikke romantisk det er det Vegetativ-Mangfoldige, Osterlændernes Liv er i det Hele vegeerende, hvor jo ogsaa deres Guder etc. bæres af et Blomsterbæger, udvikle sig af Blomster cfr. “speculative Darstellung des Christenthums v. M. Leipzig 1819. p. 168 „Daher rühren die vielen Reitze des Pflanzenreichs, das unendliche Spiel von Formen und Farben, welches die Pflanzen in unschuldiger bewusstloser Offenheit vor den Augen des Zuschauers entfalten.“ – (Værket selv eier jeg.)“²⁶

²⁵ Allerede i Wien kunne han kun med stor vanskelighed udtrykke sig på det, jf. Winsnes 1969, s. 27.

²⁶ *Søren Kierkegaards Papirer*, I, 1968, s. 133. Udgiverne henviser i en note til nr. 787 i auktionskataloget over Kierkegaards bøger.

I flere af optegnelserne fra 1836 er Kierkegaard optaget af at definere “det Romantiske”, og i den her citerede skelner han altså mellem det romantiske og det vegetativt-mangfoldige, som hører planteriget til. Og til den ende inddrager han så et citat fra den førnævnte bog af Nicolai Møller, der i hvert fald med lidt god vilje kan understøtte hans begreb om det vegetativt-mangfoldige, som planterne udfolder “i uskyldig, bevidstløs åbenhed”. Som det også fremgår af Kierkegaards optegnelse, udgav Møller sin *Speculative Darstellung des Christenthums* anonymt, dvs. kun under signaturen “M”.²⁷ Men i hvilken sammenhæng indgår citatet hos Møller?

Efter en kort indledning er bogen på i alt 183 sider i oktav inddelt i 4 kapitler med overskrifterne “Die Idee Gottes”, “Vom Endlichen”, “Vom Versuche des Endlichen für sich als Absolutes zu bestehen” og “Die Erlösung”, hvorefter følger et “Anhang” i 3 paragraffer. Bogen kan bedst beskrives som et forsøg på at fremstille den kristne dogmatik med naturfilosofiske begreber hentet mere eller mindre direkte fra Schelling, Steffens og Goethe. Det første kapitel fremstiller idéen om Gud, som væren og liv og alts ophav, og det næste handler om naturens stræben efter den (selv)bevidsthed, som først mennesket opnår. I det tredje kapitel skildres, hvordan mennesket forsøger selv at blive Gud – et forsøg, der ender i desperation og had mennesker imellem, hvorefter det sidste og længste kapitel handler om, at den treenige Gud i sin Søn sender kærligheden til jorden, så at kærligheden nu i vore dage vokser som “allgemeine Milde, Schonung, Toleranz, Verträglichkeit in allem Wechsel”. Og så først i tillæggets 2. paragraf, der handler om forskellen på planter og dyr (og i øvrigt opererer med den vekslende mellem “ekspansion” og “kontraktion”, som ifølge Møller findes overalt i naturen), støder vi på det citat, som Kierkegaard bringer.

Man kan selvfølgelig finde paralleller mellem Kirkegaards og Møllers synspunkter – f.eks. fastholdt begge forestillingen om en transcendent gud, og ingen af de to mente, at der i virkeligheden findes ateister²⁸ – men man vanskeligt forestille sig, at Kierkegaard har sym-

²⁷ Bogen udkom, som noteret af Kierkegaard, i Leipzig i 1819 (hos F.A. Brockhaus). Den er i dag ekstremt sjælden. Jeg har kunnet læse den i en fotokopi, venligst fremskaffet af Det Kongelige Bibliotek, af et eksemplar i Universitetsbiblioteket i Göttingen.

²⁸ Sml. f.eks. citatet om ateisme fra Møllers *Speculative Darstellung*, s. 15, gengivet af Winsnes 1969, s. 24, med *Søren Kierkegaards Papirer*, 5, 1968, s. 92f.

patiseret med Møllers evolutionære og spekulative tolkning af kristendommen. Han har blot, som så ofte i sine journaler, plukket et citat ud, der kunne bekræfte ham i hans egne overvejelser. Og at han i dette tilfælde citerede en fætter til sin højtskattede lærer, Poul Martin Møller, har han næppe selv vidst. Eller har han? Var det måske derfor, han så udtrykkeligt markerede, at “Værket selv eier jeg”?

SUMMARY

JENS GLEBE-MØLLER: *Nicolai Møller – an almost forgotten philosopher.*

The article presents the Norwegian born (1777) philosopher Nicolai Møller, a cousin of Poul Martin Møller, Søren Kierkegaard's much admired teacher. It traces Nicolai Møller's career from his early days as a graduate in law in Copenhagen through his “Wanderjahre” with Henrich Steffens in Germany, where both studied at the famous Mining Academy in Freiberg and met with a number of Romantic philosophers and poets in Jena and elsewhere. Nicolai Møller became befriended with Hegel, but after his conversion to the Catholic faith, he later criticized the Protestant philosopher Hegel in harsh words. Already as a law student Møller had become interested in philosophy and theology and while in Germany and later Austria he had various odd jobs but he also wrote a number of articles and books, which finally led to his being appointed as “professeur honoraire à la faculté de philosophie et lettres” at the Catholic university of Louvain in 1835. Here he taught ancient philosophy and continued to publish articles and books, now mostly in French, until his death in 1862. One of his books, *Speculative Darstellung des Christenthums*, was published anonymously in Leipzig in 1819 and was in Søren Kierkegaard's library. It is cited in one of Kierkegaard's papers, seemingly without him knowing who the author was. But why did Kierkegaard emphatically write: “The work itself I own”?

